

No. 100

188/2

Commissie voor Steunverlening aan „Crisis Werklozen”.

Nummer diploma: 50/6

ADRES: Dapperstraat 15

VERLEN ORGANISATIE: Lynx per van het SEDERT 3 Maart 19

Inschrijving: 19 Datum: 19

Afstempeling: 19 Valgroep: 19

RAPPORT.

1. Man. Naam: van Bergen Beroep: _____

Voornamen: Wim

Geboren den: 13 Febr. 1956 jaar _____

Hier woonachtig sedert _____ komende _____

van: _____

2. Vrouw. Naam: van der Velde Beroep: _____

Voornamen: Janje Werkzaam bij: _____

Geboren den: 14 Febr. 1956 jaar _____

3. Namen der inwonende kinderen: _____ Geboren _____

Werkloze
verdiens-
aan-
inkomen

**De persoonsdossiers van de gemeentelijke
armenzorg tot aan de invoering van de
Algemene Bijstandswet (1965)**

A. Knotter en P.Th. Kok

INHOUD

INLEIDING	77
1 HISTORISCHE SITUERING	78
2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	80
3 VISUELE KENNISMAKING	84
4 BRONKRITISCH COMMENTAAR	94
Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	94
Gerelateerde en toetsingsbronnen	95
Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	96
NOTEN	100
BIJLAGE	101
A Vindplaatsen	101

INLEIDING

De ondersteuningsrapporten en persoonsdossiers van gemeentelijke armenzorginstellingen vormen een zeer concrete bron en laten vaak zowel de cliënt als de hulpverlener in al hun menselijkheid zien. Het is een bron die dicht nadert tot het leven van alle dag. Het aantal dossiers, in Amsterdam bijna anderhalve kilometer planklengte, noopt tot bescheidenheid, terwijl de concreetheid van deze bron juist tot gretigheid verleidt. Daarom is het zaak de planning van het onderzoek naar de persoonsdossiers goed te overdenken omdat anders de kans groot is om in de vaak vuistdikke dossiers te verdwalen. Tot op heden is enkel onderzoek verricht naar de Leeuwarder en Amsterdamse dossiers, vandaar dat de nadruk in de bespreking op deze twee steden ligt.

1 HISTORISCHE SITUERING

De eerste landelijke Armenwet had in de eerste plaats een politioneel karakter.¹ Een rapport van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen sprak in 1895 in dit verband van een 'haastig toegeworpen aalmoes aan hen die anders van gebrek zouden omkomen of gevaarlijk zouden worden voor de publieke orde'.² Met de wekelijkse bedeling kon hooguit de huishuur worden betaald; voor de overige kosten van levensonderhoud bleef men op andere inkomstenbronnen aangewezen. Royaler waren de meeste gemeenten in het verstrekken van de geneeskundige en verloskundige armenzorg, die door gemeentebesturen werd gereguleerd en gecontroleerd.

Het zuinige uitgangspunt van de Armenwet werd in 1912 gewijzigd.³ In de nieuwe wet was de ondersteuning niet meer primair door politiezorg gemotiveerd. Daarom werd het begrip 'volstreekte onvermijdelijkheid' geschrapt: meer humanitaire overwegingen kwamen op de voorgrond te staan. Artikel 28 bepaalde dat 'ondersteuning kan worden verleend aan hen, die zich het noodzakelijk levensonderhoud niet kunnen verschaffen.' Het ging hier nadrukkelijk om een plicht voor de plaatselijke overheid om te ondersteunen, niet om een recht van de arme. Dat werd duidelijk tijdens een daarop gerichte interpellatie van de SDAP-er Vliegen. Minister Heemskerk (ARP) stelde letterlijk dat wanneer de arme een recht op ondersteuning kreeg, het hart uit het wetsontwerp zou worden gehaald. In 1963 was de tenor van de bespreking van het ontwerp Algemene Bijstandswet dat de sociale zekerheid hierdoor juist een hart kreeg. Aangezien er geen recht op ondersteuning bestond, kon er ook geen sprake zijn van een beroepsprocedure. De geest van de wet uit 1912 – en dat was ook de strekking van de kamerdiscussie – hield echter in dat indien er sprake was van armoede, de plaatselijke overheid steun moest verlenen. Wat dat betreft had de vraag of er al dan niet een 'recht op ondersteuning' moest komen, geen financiële consequenties voor de aanvrager van ondersteuning. Toch bleek uit de aanvankelijk erg laag blijvende bedelingsbedragen, dat in dit opzicht de praktijk nog naar de wet toe moest groeien.⁴

De nieuw ingestelde plaatselijke Armenraden in de grotere steden waren enerzijds bedoeld als overlegorgaan tussen de vele instellingen op het terrein van de liefdadigheid. Anderzijds kon de Raad zelf ook onderzoek doen en loonopgaven aanvragen bij bedrijven waar ondersteunden hadden gewerkt. Deze gegevens konden dan worden doorgestuurd naar het gemeentelijk armbestuur. Dubbele bedeling (bedeeld te worden door

twee of meer instellingen) was volgens de nieuwe wet niet meer verboden. Veel kwam dit echter niet voor, aangezien de diaconale rol van de kerken in rap tempo in betekenis afnam. Aangezien de particuliere liefdadigheid op het terrein van het verstrekken van ondersteuning nooit erg veel heeft voorgesteld (uitgezonderd dan het Amsterdamse Liefdadigheid naar Vermogen), waren de burgerlijke armbesturen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog praktisch monopolist geworden.

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

J.H. Adriani, secretaris van de Utrechtse Armenraad, bracht in 1923 het belang van voorgedrukte formulieren duidelijk onder woorden: 'Zulk een formulier dwingt ons, steeds in een bepaalde lijn te blijven en geen dingen over 't hoofd te zien, die later van belang kunnen blijken. Een formulier dwingt tot nauwkeurigheid; wij worden gedwongen, onze ervaringen schriftelijk weer te geven en ons niet te vergenoegen met eenige onsamenhangende notities. Het formulier moet systeem brengen in ons onderzoek'.⁵

Voor zover we ingelicht zijn over de wijze waarop de persoonsdossiers ontstonden, is duidelijk dat dit per gebied verschilde. Dat kwam omdat noch de Armenwet van 1854, noch die van 1912 het bijhouden van persoonsdossiers voorschreef. Weliswaar vond minister Heemskerk in 1912 dat de hogere ondersteuning die door de nieuwe wet mogelijk werd, verslappend zou kunnen werken op de wil tot werken, de wet echter schreef alleen voor (in art. 21) dat gemeenten de wijze van onderzoek dienden vast te leggen in het reglement op het Burgerlijk Armbestuur. Over de wijze waarop het onderzoek moest worden uitgevoerd zwegen zowel de nieuwe als de oude Armenwet. De vraag hoe de schriftelijke rapportage er uit moest zien, trouwens sowieso of er schriftelijke stukken moesten liggen, kwam in het geheel niet ter sprake.

Dat de wet van 1854 hieromtrent niets bepaalde spreekt grotendeels voor zich. De ondersteuning waren minimaal en mochten alleen 'bij uiterste noodzakelijk' worden verstrekt. Er was daardoor weinig eer (lees: geldelijk voordeel) te behalen aan een nauwkeurig onderzoek, laat staan met een uitvoerige schriftelijke rapportage. Daarnaast maakte de aanwezigheid van een vaste beroepskracht als hoofd van de dagelijkse gang van zaken (directeur, administrateur of secretaris-boekhouder) nadere rapportage overbodig, gezien de kennis die zo iemand had van het wel en wee van vele aanvragers. Dat bleek bijvoorbeeld duidelijk toen in 1892 in Leeuwarden de secretaris-boekhouder een betrekking elders had aanvaard. Hij kende de persoonlijke toestand van de meeste bedeeden persoonlijk, zo meldden de voogden van het Burgerlijk Armbestuur aan B en W. Ten einde in dit gemis te voorzien werden toen in Leeuwarden, als eerste en enige stad in Nederland, een hele schare van in totaal 180 vrijwilligers benoemd om het onderzoek naar de ondersteunden te verrichten.⁶

Tegelijkertijd werd er een formulier ontworpen (of van elders overgenomen) dat door de Leeuwarder vrijwilligers na een onderzoek aan huis

bij de werklozen, moest worden ingevuld. De voogden van het Burgerlijk Armbestuur beslisten dan op basis van de rapporten over de aanvraag. Al snel kwamen de vrijwilligers er achter dat krachtens de Armenwet van 1854 slechts minieme ondersteuning konden worden uitgereikt. Deze gewaarwording verminderde hun enthousiasme aanzienlijk: zij gaven er na een paar jaar de brui aan. Zoals één van hen dat later uitdrukte: 'Wij begonnen als een engel en eindigden als een duivel.' Na 1898 namen beroepsarmbezoekers een steeds groter deel van de aanvragen om ondersteuning voor hun rekening. Het onderzoek werd daardoor grondiger en de rapporten – ook voor de historicus van belang – vollediger.

In kleinere gemeenten zullen de voogden van het armbestuur zelf wel aardig op de hoogte zijn geweest van de omstandigheden van de aanvragers om ondersteuning. De meeste ondersteuning, die tot 1912 per gezin meestal niet boven een gulden per week uitkwamen, werden in Leeuwarden aanvankelijk zonder al te veel onderzoek gegeven. Vooral in de winter was daar het inleveren van een nagenoeg leeg rapport voldoende om de werklozen voor de luttele ondersteuning in aanmerking te laten komen.

De rapporten met aanvragen om ondersteuning werden in Leeuwarden tot 1925 per jaar geordend, dus niet op naam van de aanvrager, zodat er geen dossiervorming plaatsvond. Men gebruikte klappers om eerdere rapporten van een aanvrager op te sporen. Dit is een groot verschil met de situatie in Amsterdam, waar al meteen in 1871 met dossiervorming werd begonnen.

In Amsterdam bleek het al veel eerder noodzakelijk om beroepsarmbezoekers aan te stellen. In 1870 werd het zogenaamde domicilie van onderstand gewijzigd, zodat de armen niet meer in of door hun geboorteplaats, maar door de gemeente waar ze woonachtig waren, moesten worden gesteund. Daardoor werd Amsterdam ook verantwoordelijk voor de ondersteuning van nieuwkomers in de stad. Er volgde daarom een reorganisatie van de sociale zorg met als doel meer centralisatie en een scherper toezicht op de bedeling. Het Burgerlijk Armbestuur werd omgevormd van een advies- in een bestuurscollege en ging bestaan uit de wethouder voor de armenzorg en twintig leden die voor een bepaalde periode werden benoemd. Ook de registratie en controle van de bedelenden werd anders opgezet. Voorheen was deze taak in handen van vijftig buurtcommissarissen, die ook taken hadden op het terrein van de bevolkingsregistratie. In plaats daarvan kwam er een centraal Bureau Armbezoek (ook wel genaamd Bureau Huiszittende Armen) met een hoofd, een chef over het armbezoek, vijf (later meer) armbezoekers en twee schrijvers. De armbezoekers waren belast met de registratie van de aanvragen om bedeling en stelden de rapporten op, beoordeelden de aanvragen tot opname in het Armenhuis, het afgeven van bewijzen van onvermogen, enzovoorts.

Ook in Amsterdam keerde de gemeentelijke armenzorg pas uit na zich zoveel mogelijk te hebben verzekerd dat de aanvrager niet terecht kon bij kerkelijke of bijzondere instellingen van weldadigheid en dan, conform de wet, 'slechts bij volstreckte onvermijdelijkheid'. De onderstand kon bestaan uit geld en/of natura: voedsel, kleding, 'ligging', brandstoffen, geneesmiddelen en heel- en verloskundige hulp. Het maximum werd elk jaar door de gemeenteraad vastgesteld op advies van het Burgerlijk Armbestuur 'naar gelang van het jaargetijde, de sterkte der gezinnen, de leeftijden en de lichaamskrachten', dit alles natuurlijk binnen de enge grenzen van de Armenwet.

De instructie voor de armbezoekers (1871) bepaalde onder meer dat zij zoveel mogelijk uit officiële bescheiden nauwkeurig alle vragen van een daartoe vastgesteld formulier moesten beantwoorden en zonodig aanvullende informatie moesten inwinnen. Zij waren verplicht de formulieren zo volledig mogelijk in te vullen en te ondertekenen. De armbezoekers stelden bij elk bezoek aan een aanvrager een uitgebreid rapport op. Zo ontstonden dossiers van iedere aanvrager, of zijn of haar aanvraag nu werd gehonoreerd of niet. In Amsterdam zijn vrijwel alle dossiers die sinds 1871 zijn aangelegd, bewaard gebleven.

Vanaf 1914 behoorde ook de ondersteuning van werklozen tot de hoofdtaken van het Bureau Maatschappelijke Steun. Deze ondersteuning kende twee varianten: die aan 'uitgetrokken' vakverenigingsleden en die rechtstreeks als armenbedeling. De term 'uitgetrokken' duidt op het feit dat het leden van werklozenkassen betrof. Deze vrijwillige werkloosheidsverzekeringen boden (net als de WW tegenwoordig) slechts gedurende een bepaalde periode recht op een uitkering. Daarna zouden de verzekerden in principe moeten aankloppen bij een van de instellingen op het gebied van de armenzorg. Vaak echter vond men dat het lidmaatschap van een werkloosheidsfonds beloond moest worden en probeerde men de 'uitgetrokken' leden buiten de reguliere armenzorg te houden. Voor deze 'uitgetrokken' werklozen waren in Amsterdam na de Eerste Wereldoorlog plaatselijke commissies actief: Commissies voor steunverlening aan 'uitgetrokken' havenarbeiders, sigarenmakers en dergelijke. Later werd dit één commissie: de Commissie voor steunverlening aan crisiswerklozen. Deze ondersteuning vond plaats door het Bureau Maatschappelijke Steun en de dossiers van de via deze commissies gesteunde werklozen bevinden zich tussen de overige van het Bureau. Daarnaast viel een ongeveer even grote groep werklozen rechtstreeks onder de armenzorg. Uit de jaarverslagen van het Bureau blijkt dat het aandeel werklozen onder de ondersteunden gedurende de Eerste Wereldoorlog begon te groeien en in de jaren 1920 en 1930 ongeveer de helft van het totale aantal uitmaakte. Na de Tweede Wereldoorlog daalde het aandeel tot ongeveer een vijfde. In de tweede helft van de jaren 1950 en gedu-

rende de jaren 1960 wordt het – als gevolg van de pas in werking getreden Werkloosheidswet - verwaarloosbaar klein. Doordat al deze verschillende groepen ondersteund werden, ontstonden diverse dossierseries, naast die van de reguliere armenzorg.

De gemeenten elders in het land kenden eigen organisaties en regelingen, maar in principe zijn overal armbezoekers aan het werk geweest, die hun bevindingen vastlegden op formulieren en dossiers van de ondersteunden aanlegden. Onbekend is of de liniatuur van de ondersteuningsrapporten eigen ontwerp was, of ontleend aan bijvoorbeeld de praktijk in het Duitse Elberfeld, waar al vanaf 1854 door vrijwilligers grondig onderzoek naar de materiële positie van ondersteunden werd gedaan en uitvoerige rapportage plaats vond. In Wuppertal-Elberfeld zijn echter de rapporten van na 1854 niet bewaard gebleven, zodat vergelijking met de Nederlandse formulieren uitgesloten is.

Hoewel de persoonsdossiers volgens de geldende vernietigingslijsten vernietigd hadden kunnen worden, zijn zij in verschillende gemeentearchieven bewaard gebleven. Een lijst met archiefdiensten waar deze dossiers nog berusten is opgenomen in bijlage A. Voor raadpleging van deze dossiers geldt vanwege het persoonlijk karakter een openbaarheidsbeperking van honderd jaar en zal dus vaak aan B en W toestemming gevraagd moeten worden.

3 VISUELE KENNISMAKING

In zijn al eerder aangehaalde *Voorlezingen* geeft Adriani een duidelijke karakteristiek van wat volgens hem goede rapportage moest zijn: 'Het mag geenszins een opsomming van feiten zijn, maar alles moet samenhangen; een levend beeld moet worden gegeven, dat tot ons spreekt, belangstelling inboezemt, een perspectief opent. Duidelijk moet uitkomen, welke hulp hier nodig is. In verreweg de meeste gevallen verdient het aanbeveling aan het rapport den vorm te geven van een geschiedverhaal: de levensloop van den man en de vrouw met de gebeurtenissen die invloed hadden op den tegenwoordigen toestand en den achtergrond daarvan vormden'.⁷ Doordat de diverse rapporten over één en hetzelfde gezin bij elkaar werden gehouden, ontstond bij langdurige ondersteuning een boek op zich.

De hier afgedrukte voorbeelden zijn ontleend aan dossiers uit het archief van de hierboven al genoemde voorgangers van de Amsterdamse Sociale Dienst. Dit archief wordt integraal bewaard bij het Gemeente-archief Amsterdam. Het bevat de dossiers van de ondersteunden vanaf 1870 tot aan de invoering van de Algemene Bijstandswet in 1965 in een doorlopende nummering. De doorlopend genummerde dossiers vormen verreweg het grootste gedeelte van dit archief (1380 meter). De dossiernummers werden per persoon of huishouden toegekend bij het eerste contact met de armbezoeker. Elke nieuwe aanvraag werd op dit oude nummer opgeborgen. Een dossier kan dus stukken bevatten uit een reeks van jaren. Daarnaast bevat het archief nog enkele aparte series dossiers van 'uitgetrokken' werkloze vakverenigingsleden (1921-1926) en enkele kaartsystemen betreffende tewerkstelling in Duitsland (1940-1945). Van groot belang is het centrale kaartregister, een index bestaande uit smalle kaartjes op naam van het gezinshoofd met vermelding van geboortedatum en eventuele echtgenote. De kaartenbakken nemen in totaal 21 meter planklengte in beslag.

De dossiers zelf bestaan uit één of meer rapporten op formulieren, bestaande uit een voorblad met allerlei gegevens over de aanvrager, zijn of haar gezinsleden, beroep, inkomen en dergelijke, en uit vervolgrapportages waarin de armbezoekers naar aanleiding van hun maandelijks bezoek aantekenden hoe de situatie van de gesteunden was en of zij nog voor steun in aanmerking kwamen. Vaak zijn er bijlagen toegevoegd, bestaande uit bewijzen van inschrijving, nota's, werkgeversverklaringen, notities en brieven van gesteunden. De rapporten bevatten onder meer de volgende informatie:

- de personalia van man, vrouw, inwonende kinderen en onderhoudsplichtige familieleden;
- het beroep, de werkgever en het laatstgenoten loon van man, vrouw en inwonende kinderen, vaak ook van elders wonende familieleden;
- het arbeidsverleden, in het bijzonder van de man;
- de toekenning en periodieke verlenging van de steun en de hoogte van het steunbedrag.

In de dossiers blijkt telkens concreet dat de steunverlening diende om verlies van inkomsten van allerlei aard op te vangen. Veelal kan men de bedelingsgeschiedenis van een gezin gedurende een reeks van jaren volgen.

Hierbij zijn enkele stukken afgebeeld uit twee betrekkelijk willekeurige dossiers, namelijk die van Arie Zwerus van B. (geboren in 1875, overleden in 1960) en zijn gelijknamige zoon (geboren in 1899, overleden in 1962). Het dossier van Arie Zwerus sr. onder nummer 18.812 bestaat uit de volgende onderdelen:⁸

- een rapport van het Burgerlijk Armbestuur afd. Huiszittende Armen uit 1907 (zie afbeelding 1a en 1b);
- een rapport van de Cie. voor Steunverlening aan Crisis Werkloozen, met verslagen van maandelijkse huisbezoeken in de periode tussen februari 1932 en maart 1933 (zie afbeelding 2);
- een rapport van dezelfde commissie over de periode april 1933 tot februari 1934, overgaand in maandelijkse rapporten van het Bureau Maatschappelijke Steun over de periode mei 1934 tot oktober 1936;
- rapporten van Maatschappelijke Steun over de periode maart 1937 tot in 1947 en van de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken over 1958 en volgende jaren in verband met rusthuisopname tot de overlijdensdatum 28-12-1962;
- losse bijlagen (aanvragen, aantekeningen, brieven, kwitanties).

Uit dit dossier blijkt onder meer dat Arie Zwerus sr. na de spoorwegstaking van 1903 ontslagen werd als kraandraaijer aan de Handelskade. Daarna werkte hij als metaalarbeider (klinker) bij Figeo in Haarlem en vervolgens als los havenarbeider. Zijn vrouw werkte in 1907 als werkster. Tot mei 1930 was de man aangesloten bij de Haven Arbeids Reserve. Tussen mei 1930 en september 1931 werkte hij bij Werkspoor in Utrecht. Na zijn ontslag komt hij niet meer aan het werk (hij is dan 56 jaar oud) en blijft hij bedeed tot 1947. Daarna zijn er diverse uitkeringen en 'redde men zich met hulp van de kinderen'. In 1958 volgt opname in een rusthuis, waar hij op 28 december 1962 overlijdt.

Het dossier van Arie Zwerus jr. onder nummer 76.192 bestaat uit de volgende onderdelen:

- een rapport van het Burgerlijk Armbestuur afd. Huiszittende Armen met maandelijkse vervolgrapportages in de periode januari 1926 tot januari 1929 (zie afbeelding 3);
- een rapport van Bureau Maatschappelijke Steun met maandelijkse rapportages over de periode maart tot november 1929 en februari 1933;
- rapporten van de Cie. voor Steunverlening aan Crisis Werklozen met maandelijkse verslagen van huisbezoeken in de periode augustus 1931 tot november 1933, overgaand in rapporten van Maatschappelijke Steun over de periode november 1934 tot december 1938;
- rapporten van de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken over de periode maart 1952 tot oktober 1958 (zie afbeelding 4);
- idem betreffende zijn vrouw over de periode januari 1963 tot februari 1965;
- losse bijlagen.

Arie Zwerus jr. was sinds ca. 1920 stoker bij de KNSM tot hij in 1926 wegens een maagkwaal werd afgekeurd voor de vaart. Daarna volgde een lange reeks betrekkingen, afgewisseld met werkloosheid en ziekteperiodes, gedurende welke hij ondersteuning genoot. In 1929 komt hij in de metaalindustrie terecht, eerst bij de Haarlemsche Scheepsbouw Mij, later als ketelmaker bij de NDM en Werkspoor. In de jaren 1940 en 1950 werkte hij nog als stoker bij de Fosfaatfabrieken en op zee. Na een ongeval en een tbc-kuur werkt hij tot 1962 als magazijnbediende. Hij overlijdt op 24 november 1962.

Afbeeldingen:

1a en **1b**, pagina's 83-84

Rapport van het Burgerlijk Armbestuur, 1907.

2, pagina 85

Rapport van de Commissie voor Steunverlening aan Crisiswerklozen, 1932/33.

3, pagina's 86-87

Rapport van het Burgerlijk Armbestuur afd. Huiszittende Armen, 1926/29.

4, pagina's 88-89

Rapport van de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken, 1952/58.

Bijlage 3. Kopieën uit de dossiers van Arie Zwerus van Bergen sr. (1875-1960) en jr. (1899-1962) (Dossiernrs. 18.812 En 76.192)

Model No. 1
 Aanvraag No. 6 AMSTERDAM. *De Buitenvoortsedijk*
 Burgerlijk Ambestuur, afd. Huiszittende Armen, Weduwenhof en Armenhuis.
 Bedeelinglijst No. 3327
 Stamboeknummer 10012
 18812
 Woonplaats *17e 25 Dappeldreef*
 Register Geneeskundige hulp
 No. /
 RAPPORT VOOR GEHUWDEN.
 Aanvraag om *Industans*

1. **Man**
 Naam *Herman van Bergen*
 Voornamen *hri. Zwerus*
 Wanneer en waar geboren *10.2.75. Rotterdam 32 j.*
 Naam Vader *Johannes*
 Moeder *Anna Maria van der Meulen*
 Lichaamsgebreken *volgens eigen zeggen*
 Beroep, werkgevers enz. *Los. werkmans, thans sedert 26 November j.l. opperwasm. in het O.L. v. Gasthuis.*
 Werkelijkhe. inkomsten van geld

2. **Vrouw**
 Naam *Beatrix Tegelt*
 Voornamen *Janje*
 Wanneer en waar geboren *14.7.88. Rotterdam* oud 29 j.
 Naam Vader *Peter*
 Moeder *Barbara van der Meulen*
 Lichaamsgebreken *zonder*
 Beroep, werkgevers enz. *Werkte een dag per week bij C.J. Heijlager, Piete Vlamingstraat n. 17. Verdienste volgens wife mate 1/- per week*

3. Wanneer en waar gehuwd *15-1-99* *15-1-99* *15-1-99* *15-1-99* *15-1-99* *15-1-99* *15-1-99* *15-1-99* *15-1-99* *15-1-99*
 4. Kerkgenootschap } man *o.l.* bedield }
 } vrouw *o.l.* gen. bedield }

5. Namen der inwonende kinderen:

Aantal:	Geboren	Leef-tijd	Kerk	Geraas-neerd	Schooltoez.
1	<i>Johannes Johannes 21.9.97</i>	<i>9 j.</i>	<i>o.l.</i>	<i>1/1</i>	<i>De drie oudste kinderen worden O.L. schoolen, bewaren volgen. Zwerus is aangezigt schoolvoeding te zijn</i>
1	<i>Beatrix Zwerus 20.4.99</i>	<i>8 j.</i>	<i>o.</i>	<i>+</i>	
1	<i>Beatrix 17.5.01</i>	<i>7 j.</i>	<i>o.</i>	<i>+</i>	
1	<i>Janje 9.1.03</i>	<i>4 j.</i>	<i>o.</i>	<i>+</i>	

6. Beroep en vertiensten der inwonende kinderen:

7. Andere inkomsten: *Uitkering van de Rijksverzekeringbank 1.11 per week*

8. Omgeving *gering* Huur *12.60* Huurschuld *4 welen* Beleend } Staatsbank } *8.60* Part. } *350 welen* TOTAAL *12.11*

9. Heeft het gezin ook betrekkingen die volgen de wet omtrent en ook in staat zijn voor het onderhoud geheel of gedeeltelijk te zorgen of zijn er andere familieleden die steunen of kunnen steunen? Zoo ja, welke zijn de namen en graden van bloedverwantschap.

Zijne ouders zijne overleden
Zijne ouders, hnd thuis Tollensstraat 105, Tel. A. 2294. De man is grondwerker, door overleden geringe verdiensten, de dochter is degenant-bode, die gerechtigd is. Het hnd bekleed met 2- per maand
eenige kinderen zusters van wees zijden, gehuwd, weelken gereverd, welke niet noemenswaardig kunnen steunen

10. Wat is U bekend van het tegenwoordig gebrag van dit gezin, wat van de vroegere levenswijze?

De man was vroeger kassendraaier bij de Handelskade, maar werd in 1903 na staking ontslagen. Daarna is hij eenigen tijd bij de firma J. G. J. te Rotterdam. Als een bedrijfsongeval, waarbij een deure wettigheids-wed. ontvoert bij een uithuring van den Spaarverzekering-bank van 18% rent per weekdag. In het laatste jaar heeft hij veelal werk als los bootwerker, maar had vooroverige uit inkomsten in de omgeving na te gaan is, geringe verdiensten en was ook voor zijn opnemng in het gasthuis reeds thuis ziele. De vrouw is des vridags als weelken in het cafe van C. J. Thuytger Pils Klommgstraat 11. Waer te volgens informatie 11- verdienst. Inttent haar vridag wordt. te raden gebragmeerd.

11. Zoo dit gezin niet door een Kerkelijke Gemeente ondersteund wordt, wat is daarvan de reden?

Geen lidmaats

12. Wat is Uw oordeel omtrent de aanvrage? Wat kunt ge ter juiste beoordeeling nog mededeelen?

Oftson de vrouw wel meer weelken zal kennen ziele, is m. i. hns wel eenige kuis deezrijds gewendheit, in verband met de gasthuis vpleging van den man. Geurende ten tijt dat de man ziele thuis was, wd. de vordende pedren dedend en onttonne vordae lene. skule

13. Genoot dit gezin vroeger reeds ondersteuning? *Nimmer iets gevraagd fganoten.*

Opgedragen aan wijk

Bekend onder N^o.

Aldus opgemaakt na mijn bezoek en onderzoek:

Nagezien en met de bescheiden accoord beronden

AMSTERDAM, 4 December 1907

J. W. Klaessen
onderzoeker.

J. J. Overijp

Chef van de Inschrijving en het Armbezoek

Desluit van de Commissie

1895 5 h 3 hndk

18. 25 tot 29 Januari 1907

1895 5 h 3 hndk

1895 5 h 3 hndk

1895 5 h 3 hndk

AMSTERDAM, 5^e Decemba 1907

J. W. Klaessen

De vrouw arm groep of ten pleen om mee werking te zoe

J. J. Overijp

18085062
 No. 0012
 Commissie voor Steunverleening aan „Crisis Werklozen“.
 ADRES: Daggerepaal
 VEREN ORGANISATIE: Bond van de... SEWERT 5 Hugo 1921
 Datum: 17-4-32
 Vakgroep: 218-290
RAPPORT.

1. Man. Naam: van der Berge
 Voornamen: ...
 Geboren den: 12-10-1875
 Hier woonachtig sedert: ...
 van: ...
 Beroep: ...
 Werkzaam bij: ...
 2. Vrouw. Naam: van der ...
 Voornamen: ...
 Geboren den: 14-10-1875
 Beroep: ...
 Werkgever: ...
 3. Namen der inwonende kinderen: ...

Model bestaat uit 14 blz p. n.
 ingebladen 1932
 TELEF. MEDICEDIEUW 26 p. 32
 BHO

4. Inkomsten: ...
 5. Ondersteuning: Kerkelijk Armbestuur L.N.V. van familie of van andere zijde
 6. Naam aanvrager: ...
 7. Laatste werkzaam bij: ...
 8. Hoe lang onafgebroken werkzaam: ...
 9. Voorafgaande werkloosheidsperiode van: ... tot: ... weken
 10. Woont samen met: ...
 11. Huur: ... per week.
 12. Genoot of geniet R.U. van: ...

12 FEB. 1932
 Besluit: ...
 De Informator: ...
 29 FEB. 1932
 10 MRT 1932
 6 MRT 1932

Model No. 1

1205

Aanvraag N^o **3-W** AMSTERDAM, 14 JAN. 1920

BOSS.

Burgerlijk Armbestuur, Afd. Huiszittende Armen, Weduwenhof en Armenhuizen.

groep 1/3 1ste N° 754

Reg. Gen. hulp N^o _____

Bedeelingslijst N^o _____

Stamboeknummer **76192**

Woonplaats: **Paranuelimstraat 42 Dapperstraat 15 III**

RAPPORT voor GEHUWDEN

Vraagt: **ONDERSTAND**

Man. Naam **van Bergen** Tegenwoordig beroep, werkgevers. **Lijker bij Tenue de Kon. Ned. Kroonpost Slachthuis Nijmegen alle gun. vandenwater**

Voornamen **Arie Lubrus**

Geboren **24/9 99** te **Amsterdam** oud **6** j. **Welk vak geleerd? ab touw**

Overleden _____ te _____ **Organisatie?** _____

Lichaamsgebreken **geen** **Welk beroep vroeger** _____ **geregeld uitgeoefend?** _____

Vroeger gehuwd met _____

Vrouw. Naam **Hoef** Tegenwoordig beroep, werkgevers. **Wander**

Voornamen **Emma**

Geboren **10/9 99** te **Amsterdam** oud **6** j. **Welk vak geleerd?** _____

Overleden _____ te _____ **Organisatie?** _____

Lichaamsgebreken **geen** **Welk beroep vroeger** _____ **geregeld uitgeoefend?** _____

Vroeger gehuwd met **P. J. Marschanden**

Gehuwd **24/9 99** te **Amsterdam** Hier gevestigd sedert **altijd** Komende van _____

Wanneer vroeger hier gewoond? _____

Kerkgemeenschap { man **geen** bedield _____

{ vrouw **ev. l.** _____

Indien niet bedield, waarom niet? _____

Indien geen candidaat Oude mannen-(vrouwen)huis, waarom niet? _____

Bedeeling van Liefdadigheid Naar Vermogen? _____

Namen der inwonende kinderen :	Aantal	Geboren :	Leef-tijd :	Kerk :	Gevacc-neerd :	Schoolb.
Marschanden Frederik Willem	1	17/12 22	5 1/2			
Hoef Janje	1	14/6 24	1 1/2			

Verlaat een der kinderen spoedig de school? wie? _____ wanneer? _____

Beroepskeuze? _____ Verder onderwijs? _____

Beroep en verdiensten der inwonende kinderen: _____

Inwonend: Familie _____ Vreemde Commensaaals _____

Andere inkomsten _____

Huur **4.20** Huurschuld _____ Onderhuur _____

Omgeving **gring**

Hofje	Inricht.	Gesticht	Woonsch.	Logemt.
—	—	—	—	—

TOTAAL _____

K

10. Verzekerd ingev. } man
 Invaliditeitswet } vrouw
 Verzekerd ingev. } man
 Ouderdomswet } vrouw
 Fondsen *Burgelijke pens. 200 per week*
Beleend f. 0.00

Stadsbank f. _____ Kleeren f. _____
 Part. " " " " " "
 Waaronder aan sieraden :
 Stadsbank f. _____
 Part. " " " " " "

11. Heeft het gezin ook betrekkingen, die volgens de wet verplicht en ook in staat zijn voor het onderhoud geheel of gedeeltelijk te zorgen, of zijn er andere familieleden, die steunen of kunnen steunen? Zoo ja, welke zijn de namen en graden van bloedverwantschap? Is die steun gevraagd?

Nemen onder meer Lapperstaat 27? Leman is de kammeester.
Had onder meer Communitant 119 Leman, 5. 1/2 of onder 48 Ned. Land. Med. Soc. 22. 14. 129. De 23/1000. Cheuffen is muller de 14 ja. dochter in het Brunn. Pathuis.

12. Wat is U bekend van het tegenwoordig gedrag van dit gezin, wat van de vroegere levenswijze?

Op gedrag geen bemerkingen. Het gezin is zeer gelykmoed. 8 jaar in dienst van Ned. Land. Med. Soc. Lecht over hij af stapte van land 21. Leman tegen een gezin van f. 105 pond op 10 October 27 moontende hij af onth. 11. 12. Hij was eiken niet (misp. kweek) behuizinge gesuiker. Een gedurende 13 weken f. 2205 per week (kinderen) med. inst. gebied. De laatste week ontving hij f. 15. 75 (op Maan. 13 Jan. 1926)
Aanvraag is thans nog onder medische behand. deling. Hij verziet nog gedurende 2-6 weken direct kinderen; de thans zal hij veld. kunnen moontende (hij is onder)

13. Wat is Uw oordeel omtrent de aanvraag? Kan in dit gezin punt 1 van art. 29 Armenwet (opheffing) wordt toegepast?

Behandeling van L. Borne.
Het is nu. gesmeekt bijdragen te steunen met f. 1350 per 126 + 1/2. ingesand. 12 Jan. 1926.

14. Bekend onder N^o. _____ Opgedragen aan wijk _____
 Genoot het laatst _____ Geniet thans _____

Opgemaakt na mijn bezoek en onderzoek op den _____ Advies *f. 1350 per 126 + 1/2. ingesand. 12 Jan. 1926*
(Chempelen) ing. 21 Januari 1926
 tot _____ Bhg.

De ambtenaar voor sociaal arbeid,
[Handtekening]
 Nagezien: de chef der Afdeling
[Handtekening]
 Het lid der Commissie
 den 19 Jan 1926 *[Handtekening]*

Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken

Nr 76.192

Woonplaats Datum 25 maart 1952
1 Dapperstraat 16³

Afdeling M.B.

Wijk ~~Van der Valk~~ A.100

Organisatie (N.V.V.) Alg. Ned. Brakke Bond Lid sedert 0/6 '53 No. 56987

Inschrijving Gewestelijk Arbeidsbureau: Groep No. -

1. MAN
Naam van Bergezen
Voornamen Arie Kwerus
Geboren 20-4-99 te A'dam oud 52 j.
Overleden 24/11/51 te A'dam
Beroep slager
Welk vak geleerd? hekelmaker
Kerkgenootschap n. k. g. pl.
Lichaamsgebreken t. b. c. kaart 128261
Weduwnaar van E. Hof-dijk 45 conu. 17/51
Geschieden van ~~nomm eischer~~
Gehuwd de 30-1-'51 te A'dam
Hier gevestigd sedert altijd, komende van -
Indien niet kerkelijk gesteund, waarom niet?
Candidaat oude-lieden-gesticht?

2. VROUW
Naam Glanzen
Voornamen Johanna Wilhelmina
Geboren 26-1-'00 te A'dam oud 52 j.
Overleden - te -
Beroep koster
Welk vak geleerd? geen
Kerkgenootschap n. k. g. pl.
Lichaamsgebreken buik- en maagpijn
Widwe van J. H. v. d. Meulen 0/1 '46 vrom eischer
Geschieden van ~~de overleden van de kerk in 1951 - met eiser~~
Gehuwd de - te -
Hier gevestigd sedert - , komende van - Vroeger hier gewoond? -
Indien niet kerkelijk gesteund, waarom niet?
Candidaat oude-lieden-gesticht?

3. Namen der inwonende kinderen - Geboren Oud Kerkge- nootschap School- bezek School- voeding Beroep en organisatie

1						man 2060722-1325-50 1/16/52
2						man 4030990-1662-70-26-17/4/52
3						vrouw 5925602-112-10-21/1/52
4						3680382-132-10-07/3/52
5						3712639-66-15-27/10/52
6						Victoria 100/1/52
7						vrouw 320556-1100-1/52
8						
9						
10						

Verlaat een der kinderen spoedig de school; zo ja, wie? -
wanneer? - Beroepskeuze -
Verder onderwijs - Wie is als arbeidskracht niet volwaardig? -

4. Inwonende familie ~~naar~~, Samenwonend met ~~naar~~
Vreemde commensals -
5. Verzekeringen } Invaliditeitswet Man No. 275490/62001 / 27-11-51
 } Vrouw No. ~~naar~~ Ziektewet Man No. ~~naar~~
 } Ouderdomswet Man No. ~~naar~~ Ongevallenwet Man No. ~~naar~~
 } Ziektefonds A.K.A. ~~naar~~ Andere fondsen R.V.D. fondsen (M)

6. Naam aanvrager (werkloze) ~~alst.~~ geb. 20-4-1999

7. Huisvesting 2-9/1/52
Op kolven brand. op plekplaats.
a¹ gehuurde woning ja
a² als onderhuurder
b ged. onderverhuurd
c¹ met alleenst. familieleden
c² met geh. kinderen
c³ met commensal(s)
c⁴ met ander gezin
d¹ inv. als commensaal
d² oppen. in een gezin
Huur 570 p.w. 1/10/52
Onderhuur geen
Achtergrond der armlastigheid
In gezin } Drankmisbruik
 } van
 } Kinderverwaarlozing
 } Arbeidsschuwhuid
 } Doofheid
 } Blindheid
 } Lichaamsgebreken
 } (welke?)
 } Psychische gebreken
 } (welke?)
 } Chronische ziekte
 } (welke?)
 } Ouderdom
 } Groot kindertal
Onmiddellijke aanleiding
Overlijden
Gevangenschap
Kwaadwillige verlatting
Ander vertrek
Ziekte, ongeval
Werkloosheid
Zwangerschap
Vermindering van ink.

Verlijd A

K 50

8. Onderhoudspflichtige familieleden of andere familieleden, die steunen of kunnen steunen.
Is aan hen door de behoefte om hulp gevraagd?

Wat zijn hun huiselijke omstandigheden?

1 Ouders 2 man, A. K. v. Bergen, m. v. Gen. K. Dappendael 25
Fam. N.O.V. + gsm. pension

2 Helleweg 2e man was oech m. flaman (weel.) is herdruwt met
J. de Wit, thans hiebron weel
Adriana de Wit - de Krüder 73 jaar, alleen
Wagenaarsstraat 93 F. fam. 1 nov. + steun.

3 Gesch. vrouw L. Hof radere gegewens oubehant.
uit dit huw. geen kinderen geboren, of naam 2e man
weel & dochter (vroukint)

4 Gev. Hof fel. '46'24 radere gegewens oubehant. 16/1/17
J. van der Meer, p. H. de Weelag is herdruwt, Wagenaarsstreet 10
x uit dit huw. geen kinderen geboren. 17/1/30

5 Gev. man H. Kool is herdruwt, Kleine Oerst. 11.
6 Komf. H. Van der Kooij, m. v. 3K. Couradsst. 12. 2
man vewarkester & blaupuis. 1/11/11
1/11/12

9. RAPPORT omtrent gedrag, levenswijze, werkzaamheden enz. van aanvrager en zijn gezinsleden.

De man werke vroeger als stoker bij K.M.W. tot 1925; geuot daarna kiebamb
feld, had waagpoken, tot 13 jan '26. Geuot vruag 21/1 '26 steun en geuot U. W.
weelke in 1929 enige tijd bij U. Valan, Kark. dich. Van 31/1 '30 - 1931 bij West Doh
bij als hedelemaker, geuot daarna crisisstem tot 2/11 '31. Kan toes, caft
m. 25p laute aver, Bonnelius 46. Op 12/2 '31 is hij ee uitgetruche, dees de man
het niet vol kon houden. Afg 24/2 '31 weer crisisstem. Pmg later aan het
weel bij Weerkapen tot 2/12 '34 en geuot in weelke weke klens, en ook
na Hu. R. U. 2/6 '34. Van 16/8 '36 - 6/7 '36 weel de man een waagpokenie verpleeft
in het B. P. Van 27/11 '36 weelke de man in U. C. Weerkapen, weel zieh.
geuot ziekengeld. Van 29/2 - 2/3 '37 verpleeft in U. P. overging waagpokenie.
Per 17/5 '37 weel ziehengeft with beindieft, geuot daarna weer crisisstem.
Van 2/6 '37 - 7/10 '37 weelke bij als hedelemaker bij Weerkapen, weel wegeen weerkapen
outelapen; droef ing 11/10 '37 crisisstem Van 19/10 '37 - 15/3 '38 weelke de man bij Weerkapen
Van 18/6 '38 - 2/9 '38 bij West Doh bij als hedelemaker. Afg 9/1 '38 weer crisisstem.
In 1939 bij Weerkapen als stoker tot 1943. Was inmiddelke van 25p
weem waagpoken, maer beuelike verpokenie niet goed meer was.
Van 1943 tot 23 dec '45 deis, weelke hede vertrukt bij Mr. Tildel,
bedubbend 114 F. Drama geuot als stoker Real'dams Superfort,
faalfab. tot 1/3/47. Klens zieh geuotden (long) en geuot ziehengeft
with tot half jan '48, waarna de man als stoker ging van
de Krüder op 'de Odessan', later op andere toles tot 20 maan '57
weer zieh, geuot ziehengeft with. In mei '57 weel man doorge.
lich, waerzij bleef, dal hij hie. patieel was. Ziekengeld weel na
het half jaar don de Krüder dubbelakt tot 30/5 '51. De man

10. Is opheffing in de zin van art. 29 1e lid, Armenwet hier mogelijk? kreeg ing. 1/9 '57 Gew. reule
en weel f165.84/jr. + koedlapen of f1232 (man) + f1797 weel + f4020 p. 5

11. Dezerzijds genoten verstrekingen gedurende het laatste jaar met vermelding van datum, bedrag en aard der verstreking.
Totale f4254 pm. Dit bedrag moed aan de Krüder beuugbelaat havee
to ein maan '52. De man weel verpleeft van 11/1 '57 - 1/4 '7 is hie
weerkapen, daerna thuis en Van 7/11 '57 - 6/2 '58 in San. Deaneuuel
Verk. van de hie 50pc. Verk. f375 pm

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron

Wie wel eens aan de verkeerde kant van het loket van de sociale zekerheid heeft gestaan, weet dat de uit de ontmoeting voortkomende rapportage niet steeds volkomen betrouwbaar is. Dat geldt nu, maar nog veel meer voor de het eind van de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw. Pas langzamerhand deed de beroepshouding zijn intrede en beperkten de ambtenaren zich tot een zo objectief mogelijke invulling van de rapporten. De oordelen over het gezin en de huishouding zoals we die in de oudere rapporten tegenkomen verdwijnen dan uit beeld. Tussen de regels door zijn er voldoende vraagtekens te stellen, nog afgezien van de constatering van Smissaert dat er in het Amsterdam van 1890 slechts acht (in 1871 vijf) armbezoekers in dienst van het Burgerlijk Armbestuur waren, die de bijna 12.000 jaarlijkse aanvragen slechts oppervlakkig konden onderzoeken.⁹

De onderzoeker dient zich er van bewust te zijn dat hij bij bestudering van de persoonsdossiers maar één kant van de zaak te horen (lezen) krijgt. Wat zou bijvoorbeeld de armbezoeker uit New York, die omstreeks 1900 de ouders van de Amerikaanse auteur Michael Gold (op verzoek van anderen) bezocht, hebben genoteerd in zijn rapport? Nadat de armbezoeker Golds moeder had overvallen met een waslijst van vragen, kwam Golds vader woedend binnen: 'Wilt u maar zorgen, dat u onmiddellijk dit huis verlaat, meneer! U hebt hier niets te maken. We zijn wel arm, maar dit geeft u nog niet het recht om ons te beledigen'.¹⁰ De opstelling van de ambtenaar was niet alleen erg bepalend voor de reacties die zijn verschijning in de gezinnen opriep, maar ook voor de betrouwbaarheid van zijn rapporten. Zo mat de Arnhemse armbezoeker Willemsen de ondeugden van de door hem bezochte armen breed uit. Allereerst konden de armen erg goed liegen: 'Neen maar, het einde is er van weg!', en verder heerste er volgens hem algemeen een gebrek aan overleg binnen de huishoudens waardoor de ondersteunden nooit voldoende hadden aan het hen verstrekte geld.¹¹ Hij was natuurlijk niet de enige die zo dacht: dergelijke '*culture of poverty*'-achtige oordelen bestonden al veel langer. Het spreekt daarom voor zich dat de rapporten kritisch bekeken moeten worden.

Overigens lijken de ondersteuningsrapporten door de Amsterdamse armbezoekers objectiever opgesteld dan door hun Leeuwarder ambt- en tijdgenoten. Beperkten de Amsterdammers zich vaak tot vermelding van het arbeidsverleden van de steunvragers (zie de voorbeelden in 'visuele kennismaking'), de Leeuwarder armbezoekers lieten de subjectieve in-

druk en toevallige waarnemingen met betrekking tot het ondersteuning aanvragende gezin wel eens prevaleren. De lange traditie van de Amsterdammers (waar immers al sinds 1871 armbezoekers aan het werk waren) zal al snel tot een meer professionele benadering hebben geleid. Wel zal de vraag naar het 'tegenwoordig gedrag' van het gezin, die ook in de Amsterdamse rapporten ter beantwoording aan de armbezoekers werd gesteld, subjectieve oordelen hebben uitgelokt.

Tot slot moet worden bedacht dat er nog maar heel weinig onderzoek naar vooral de dossiers en de wijze van dossiervorming is gedaan. Bekend is bijvoorbeeld niet wat er eigenlijk was geschoond als de dossiers van de sociale dienst werden overgenomen.

Gerelateerde en toetsingsbronnen

Iedere plaats had zijn eigen benamingen voor de diverse groepen ondersteunden. Het is daarom verstandig om snel een goed overzicht van de werking van de plaatselijke armenzorg en van het burgerlijk armbestuur te krijgen. Dat is mogelijk door raadpleging van de meestal tot 1940 (al dan niet in druk) verschenen gemeenteverslagen, waarin als bijlage ook de jaarverslagen van de diverse gemeentelijke armenzorginstellingen werden opgenomen. Na 1945 werden de instellingsverslagen meestal afzonderlijk gepubliceerd.

Voor systematisch onderzoek zijn klappers en bedelingsregisters belangrijk om ingang tot de dossiers te krijgen. Niet altijd staat op de rapporten aangegeven voor hoelang de steun is verleend. Vaak zijn er uitdelingsstaten bewaard, zodat nagegaan kan worden hoe lang een gezin ondersteuning kreeg, op grond van één en hetzelfde rapport.

Veel archieven en historische centra zullen hun geluidsarchief intussen in ieder geval deels op orde hebben. De interviews met arme stads- en dorpsgenoten kunnen als aanvulling maar ook als correctie op de informatie uit de dossiers dienen, omdat bijvoorbeeld werkloosheid vanuit een ander, vaak tegengesteld standpunt beleefd en beschreven wordt. Niet vergeten moet worden dat er in geval van de persoonsdossiers sprake is van minstens twee groepen, met vaak tegengestelde belangen. De dossiers zijn geschreven vanuit het oogpunt van de beslissende instantie en het is daarom zaak ook het standpunt van de andere partij te leren kennen. Vandaar dat in de literatuurlijst enkele bundels met autobiografische verhalen van de (ondersteunde) werklozen en arbeiders zijn opgenomen.

De armbezoekers controleerden de door de aanvragers opgegeven data meestal meteen in het bevolkingsregister. De vrijwilligers in Leeuwarden deden dat niet zodat het bevolkingsregister alsnog door de on-

derzoeker zelf geraadpleegd zal moeten worden. Daarnaast kan een terloopse, steekproefsgewijze controle van de gegevens zoals die door de beroepsarmbezoekers worden weergegeven, geen kwaad.¹²

Om volledige informatie over schoolverzuim en criminaliteit te krijgen is het archief van het kantongerecht de aangewezen bron. Daarnaast geven de plaatselijke commissies van toezicht op het lager onderwijs en tot wering van schoolverzuim vaak adequatere informatie over schoolverzuim dan de persoonsdossiers.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

De armenzorgdossiers worden in toenemende mate gebruikt voor systematisch sociaal-historisch micro-onderzoek naar de levensloop, de mentaliteit en van de inkomensverhoudingen in gezinnen die behoorden tot de lagere inkomensgroepen. Zij maken het mogelijk gedragspatronen te achterhalen die voor deze groepen wel worden aangeduid met het begrip 'overlevingsstrategie'.¹³ De toekenning van een vast nummer per uitkeringseenheid, waardoor de gegevens telkens per gezin gedurende een langere periode beschikbaar zijn en de frequentie van de rapportages die elke verandering registreren, maken het mogelijk herhaalbare, te kwantificeren informatie uit de dossiers te verzamelen en daarmee statistisch geldige uitspraken te doen. Daarbij moet echter worden opgemerkt dat de gegevens uit de dossiers niet altijd volledig of ononderbroken beschikbaar zijn. Vaak is daarvoor aanvullend onderzoek nodig in andere bronnen, met name in de bedelingsregisters en bevolkingsadministraties. Het gebruik van de armenzorgrapporten is toegelicht in een handleiding van Van Eijl c.a.¹⁴

Door de combinatie van homogeniteit van de geregistreerde gegevens op voorgedrukte formulieren en het verhalende element van de beschrijvingen van de armbezoekers laten dit soort systematische analyses zich goed combineren met de reconstructie van individuele levensverhalen.¹⁵ In die zin is dit ook een interessante bron voor biografisch en prosopografisch onderzoek naar de handel en wandel van individuen die ooit in hun leven in inkomensnood verkeerden. Omdat de steunverlening bij het ontbreken van een vangnet van sociale verzekeringen om zeer uiteenlopende redenen geschiedde, hebben de dossiers niet alleen betrekking op een specifieke groep 'armen', maar op het zeer omvangrijke deel van de arbeidersbevolking voor wie het loon ontoereikend is om zelfstandig te voorzien in diverse inkomensrisico's door bijvoorbeeld ziekte, arbeidsongeschiktheid, het wegvallen van de kostwinner of werkloosheid. Dit geldt in het bijzonder voor de periode van massawerkloosheid in het Interbellum.

Omdat de uitkeringsinstanties bij uitstek belang hadden bij een nauwkeurig beeld van de inkomenssituatie van de aanvragers, zijn de gegevens in de dossiers over allerlei aspecten van het gezinsleven, over het beroepsleven van de gezinsleden en de inkomenssituatie van het gezin zeer gedetailleerd. In de dossiers werd aangegetekend in welke maanden onderstand werd aangevraagd en genoten, en voor welke bedragen; wat het arbeidsverleden van het gezinshoofd was, alsmede zijn verdiensten; wat de andere gezinsleden (vrouwen en inwonende kinderen) verdienen; wat elders wonende familieleden (ouders, broers en zusters, uitwonende kinderen) bijdroegen aan het levensonderhoud van het gezin; welke andere inkomstenbronnen er waren, zoals invaliditeits- en ouderdomsrente, onderhuur en beleningen.

Alle aanvragen werden nauwkeurig onderzocht door de armbezoekers, die maandelijks rapporteerden over de situatie van de ondersteunden om te bepalen of zij nog voor steun in aanmerking kwamen. De controle van de armbezoeker was erop gericht steunfraude zoveel mogelijk te bestrijden en te voorkomen. Daartoe werden de opgegeven verdiensten gecheckt bij de werkgever en (hier zal de inhoud van de rapportage wat subjectiever worden) werd bij de burens geïnformeerd naar het gedrag van het gezin. Ook als de aanvraag werd afgewezen zijn deze gegevens over het gezinsinkomen in het dossier beschikbaar.

De betrouwbaarheid hiervan staat of valt uiteraard met de juistheid en de volledigheid van inkomensopgaven en de omvang van de fraude. Naar de Amsterdamse steunfraude in de jaren 1930 is door Groot onderzoek gedaan. Hij berekende dat vier procent van het totale aantal ondersteunden op fraude werd betrapt. Zonder verder bewijs vermoedt hij dat verborgen fraude 'voor een ruim aantal werklozen een middel was om het leven aan de armoedegrens enigszins te verlichten'.¹⁶ Dat maakt de vraag actueel in hoeverre er toentertijd eigenlijk van werkelijke 'fraude' kan worden gesproken. Is sindsdien het frauderen door ondersteunden van karakter veranderd? Met behulp van onderzoek in de dossiers zou men ten minste de aard, mogelijk zelfs de omvang van de betrapte fraude vast kunnen stellen. In een latere periode is dit soort onderzoek gedaan door Brunt c.s.¹⁷

Enige theorievorming op basis waarvan men de ondersteuningsrapporten zou kunnen onderzoeken, heeft ondertussen plaats gehad. Tot dusver zijn deze dossiers gebruikt voor een tweeledig onderzoek. In de eerste plaats om na te gaan hoe de levenswijze van ondersteunde, losse arbeiders er uit zag.¹⁸ Daarbij gaat het vooral om de vraag of deze verschilt van de levenswijze van de overige leden van de toenmalige samenleving. Dan kan men denken aan de vraag of er sprake is van een afwijkende levenswijze; in dat verband wordt vaak gerefereerd aan de term *culture of poverty*. Een begrip waar – op z'n zachtst gezegd – erg voorzich-

tig mee moet worden omgesprongen.¹⁹ De rapporten bevatten vaak veel informatie over kenmerken waaraan men de levenswijze kan afleiden: schoolbezoek van de kinderen, verlatingen of gescheiden zijn, lidmaatschap begrafenisfonds, drankgebruik, criminaliteit e.d. Tot dusver is niet gebleken dat er sprake is van een afwijkende levenswijze, maar die conclusie is op slechts één onderzoek (Leeuwarden) gebaseerd, zodat verder onderzoek volgens bovengeschetste lijnen zeer gewenst is.

Een tweede vraagstelling betreft de kwestie waarom er eigenlijk steun werd gegeven. Vanuit welke motieven heeft de moderne sociale zekerheid vorm gekregen? Aanvankelijk werden ondersteuning vooral gegeven om in de ernstigste nood te voorzien, als een soort van politie-maatregel, ten einde sociale onrust te voorkomen. Toen met de komst van de Armenwet van 1912 de ondersteuning verhoogd mochten worden, geschiedde dat vooral vanuit humanitaire overwegingen.²⁰

Minister Heemskerk had in de parlementaire behandeling in 1912 de burgerlijke armbesturen de mogelijkheid gegeven om in uitzonderlijke gevallen (bijvoorbeeld bij voortdurende dronkenschap) de ondersteuning te weigeren. Als onderdeel van de vraag naar de motieven achter de armenzorg is het de moeite waard om na te gaan of de gemeentelijke armenzorg zich aan de geest van de wet hield door bij de beslissing over ondersteuning alleen op de financiële noodzaak te letten. Of werd er veelvuldig gebruik gemaakt van de mogelijkheid ondersteuning te weigeren als ondersteunden ongewenst gedrag vertoonden? Tot dusver is dit alleen voor Leeuwarden onderzocht: daar werd ook in geval van stevige drinkers toch ondersteuning toegestaan. 'In belang van vrouw en kinderen' schreven de armbezoekers of voogden dan in het dossier.

Bij de vraag naar de motieven van de zorg dient te worden bedacht dat vanaf het prille begin van de sociale zekerheid de angst er bij overheid en armbestuurders diep in zat (en zit) dat mensen mogelijk niet (meer) wilden werken. De gedachte (zo men wil dit wantrouwen) dat ondersteuning vooral geen premie op luiheid mag zijn, heeft vanaf het begin de sociale zekerheid gekleurd. Veel onderzoek is nog nodig om de - soms tegengestelde - werking van de diverse motieven in kaart te brengen en te verklaren. De persoonsdossiers van de burgerlijke armbesturen en haar rechtsopvolgers vormen daarvoor belangrijk materiaal, omdat er dan op microniveau kan worden gekeken hoe de sociale zekerheid zijn beslag kreeg.

Voor genealogen vormen de dossiers een lang ontbeerde mogelijkheid om de opgespeurde voorouders van vlees en bloed te voorzien. In een aantal archieven beginnen de reeksen ondersteuningsdossiers al vrij vroeg, waardoor de termijn van de openbaarheidsbeperking van persoonsdossiers (honderd jaar) is verstreken en de oudste delen van de bron ook voor genealogische onderzoekers toegankelijk is. In de meeste

gevallen zal het hier om incidentele raadpleging gaan. Gevaar van een dergelijk gebruik van de bron is dat er geen inzicht wordt verkregen in de aard en betrouwbaarheid ervan. Aangezien de armbezoekers (en bestuurders) van de burgerlijke armbesturen en haar rechtsopvolgers soms ten onrechte geen overdreven positief oordeel over de ondersteunden hadden, kan dit er toe leiden dat ook het nageslacht het negatieve oordeel van de armbezoekers overneemt.

Aangezien in veel gevallen het voorgedrukte formulier voorzag in een vermelding van het schoolbezoek van de eventuele kinderen van de aanvragers om ondersteuning, kan op deze manier zicht gekregen worden op de sociale achtergrond van de kinderen van bepaalde scholen. Hierdoor kunnen de schoolgedenkboeken met bijzonder materiaal worden aangevuld.

Datzelfde geldt voor de sociale component van de bedrijfsgeschiedenis. Bedacht dient hierbij te worden dat voltijds werkloosheid eigenlijk slechts sinds de jaren twintig van de twintigste eeuw bestaat. Daarvoor ging het voornamelijk om losse, ongeschoolde arbeiders die in de winter ondersteuning aanvroegen. Dat betekent dat de bron mogelijk ook informatie bevat over lonen en arbeidsomstandigheden bij de vroegere werkgevers van de ondersteunden.

NOTEN

- 1 *Staatsblad* 1854, nr. 100.
- 2 Goeman Borgesius e.a., *Het vraagstuk der armverzorging*, 178.
- 3 *Staatsblad* 1912, nr. 165.
- 4 Kok, *Burgers in de bijstand*, 257-260.
- 5 Adriani, *Voorlezingen*, 97 vlg. In de vierde druk (1946) op p. 130 een voorbeeld van zo'n formulier, dat veel lijkt op het in de 'visuele kennismaking' afgedrukte Amsterdamse exemplaar.
- 6 Kok, *Burgers in de bijstand*, hoofdstuk 3 en 4.
- 7 Adriani, *Voorlezingen*, 106.
- 8 Zie ook Knotter, 'De steundossiers', 65-93.
- 9 Smissaert, *Het aandeel van de staat*, 123 vlg.
- 10 Gold, *Joden zonder geld*, 286-288.
- 11 Willemsen, *Van menschenwee en van menschenhaat*, 29-40.
- 12 Knotter en Meijer, 'De gemeentelijke bevolkingsregisters'.
- 13 Wals, *Makers en stakers*.
- 14 Van Eijl, De Groot en Sanders, 'Armenzorgrapporten als historische bron', 54-76.
- 15 Verhalen van ondersteunden en werklozen in Alders, 'De Crisis'. Giele, *Arbeidersleven in Nederland* en De Rooy, *Crisis in Nederland*.
- 16 Groot, "Het zou een janboel worden". Steunfraude', 267.
- 17 Brunt, Grotenbreg en Ronden, *Frauderden*.
- 18 De Groot, "Door slapte gedaan gekregen", 160-187. Knotter, 'Gezinsarmoede-gezinsarbeid', 371-401.
- 19 Zie hierover en voor de discussies over het aanpalende begrip 'onmaatschappelijkheid' Knotter, *Rondom de Stokstraat*, en Kok, *Burgers in de bijstand*, hoofdstuk 1.
- 20 Kok, 'Armoede en bijstand', 414-446. Idem, *Burgers in de bijstand* en Smits, 'Van de wind kan men niet leven', 94-114.

BIJLAGE**A Vindplaatsen**

In volgende gemeentelijke archieven zijn nog persoonsdossiers voorhanden: Amersfoort, Amsterdam, Arnhem, Breda, Delft, Deventer, Dordrecht, Gouda, Leeuwarden, Maastricht, Nijmegen (één dossier), Rotterdam, Venlo en Zwolle.